

Afganistan'ın Sosyo-Kültürel Yapısı ve Jeopolitik Gücü

Socio-Cultural Structure and Geopolitical Power of Afghanistan

ÖZET

1990'lerde ve sonrasında, bölgesel çatışmaları açıklamak için yapılandırmacı yaklaşımlar kullanılmıştır. Bu sorunun nedeni olarak, "uluslararası sistemin yapısının" da etkisi altındaki iki kutuplu sistem sürecinde bölgesel çatışmalar başta olmak üzere kritik meseleler olmak üzere bölgesel gelişmelerin yorumlanmasında içsel yapısal bileşenlerin yanı sıra kültürel faktörlerinde rolü sayılabilir. ABD ve Sovyetler Birliği başta olmak üzere etkili uluslararası aktörlerin Afganistan'a davranış kurallarını da etkilemiştir. Afganistan'ın Aralık 1979'da Sovyetler Birliği tarafından işgali böyle bir argümanın neticesini ifade etmektedir. Söz konusu ülkenin 1991'den bu yana stratejik eylemindeki değişim ve dönüşüm eğilimleri, uluslararası sorunlardan daha çok etkilenmekle birlikte ideolojik, kültürel, ırksal ve etnik biçimlere bağımlı aktörlerin eylemlerinden kaynaklanmaktadır.

Konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler konularının kültürel, sosyal ve etnik göstergelere dayalı analiz alanlarını sağlayan yaklaşımlar arasında kabul edilir. Afganistan, etnik ve kültürel çeşitliliğe sahip ülkeler arasında kabul edilmektedir. Bu ülkeler ağırlıklı olarak istikrarsızlık, güvensizlik ve karmaşa atmosferindedir. Bu ülkelerin mevcut durumları ülkelerin stratejik risk durumunu artırmaktadır. Buradan hareketle Afganistan'daki siyasi dönüşümler ve jeopolitik değişim süreçleri konstrüktivist yaklaşım kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu da Soğuk Savaş dönemi sonrası jeopolitik oluşumların etnik, ırksal, dinsel ve kültürel meselelere konu olduğunu göstermektedir.

Bu, çeşitli jeopolitik alanlarda çelişkiler yaratmıştır. Irk, kimlik ve uluslararası gelişmeler gibi ulus-altı etki konularının çeşitliliği ve hareketliliğinin fazlalığı doğal olarak bölgesel gelişmelere etki etme olasılığını da artırmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Afganistan'daki gelişmeler bu tür işaretleri yansıtmaktadır, bu konuyu açıklamak için konstrüktivist yaklaşım kullanılacaktır. Bu yaklaşım, ırksal-kültürel meseleler ile uluslararası süreçler arasında etkili ve anlamlı bir ilişki yaratabilir.

Anahtar Kelimeler: Yapı, Jeopolitik Gücü, Bölgesel Çatışma, Askeri İşgal, İki Kutuplu Yapı, Gücü, Sosyal Kontrol

ABSTRACT

In the 1990s and beyond, constructivist approaches were employed to elucidate regional conflicts. The rationale for this lies in the impact of the bipolar system dynamics, influenced by the "structure of the international system," which played a significant role in interpreting regional developments, including critical issues such as regional conflicts, along with the intrinsic structural components and cultural factors. The behavioral norms of influential international actors, notably the United States and the Soviet Union, were determinant in this regard. The Soviet Union's invasion of Afghanistan in December 1979 serves as a manifestation of such arguments; the changes and transformations in the country's strategic actions since 1991, while influenced more by international issues, are rooted in the actions of actors dependent on ideological, cultural, racial, and ethnic forms.

Constructivism is considered among the approaches that provide analytical frameworks for international relations issues based on cultural, social, and ethnic indicators. Afghanistan is regarded as one of the countries with ethnic and cultural diversity, primarily marked by instability, insecurity, and a chaotic atmosphere. The current situations in these countries exacerbate their strategic risk status. Consequently, political transformations and geopolitical changes in Afghanistan have been examined using a constructivist approach.

This also demonstrates that post-Cold War geopolitical formations have become entangled with ethnic, racial, religious, and cultural issues. This has generated contradictions in various geopolitical arenas. The greater the diversity and dynamism of transnational impact issues, such as race, identity, and international developments, the more natural it is for them to influence regional developments.

The developments in Afghanistan in the post-Cold War era reflect such signs, and a constructivist approach will be employed to elucidate this issue. This approach can establish an effective and meaningful relationship between racial-cultural issues and international processes.

Keywords: Structure, Geopolitical Power, Regional Conflict, Military Occupation, Bipolar Structure, Power, Social Control

GİRİŞ

Afganistan'da stratejik çatışmalar 1970'lerin ortalarına kadar uzansa da bu eğilimin Soğuk Savaş sonrası yıllarda bariz değişimlerle karşı karşıya kalması, Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasi ve uluslararası gücün doğasının ve

Mohammad Ekram Yawar¹

How to Cite This Article

Yawar, M. E. (2023).
"Afganistan'ın Sosyo-Kültürel
Yapısı ve Jeopolitik Gücü"
International Social Sciences
Studies Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:9, Issue:117; pp:9164-
9176. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.72882>

Arrival: 5 August 2023

Published: 30 November 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Antalya, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3198-5212

özünün değişim ve dönüşümler geçirdiğini göstermektedir. Soğuk Savaş sırasında gücün jeopolitiği, büyük güçlerin rolüne ve ABD ile Sovyetler Birliği'nin nasıl rekabet ettiğine dayanmakta idi.

Yeni dönemde bu durum, geçmiş döneme göre bariz ve nesnel değişimlerle karşı karşıya kalmıştır. Yeni koşullarda kimliği oluşturan kültürel, etnik ve ırksal unsurlar daha önemli ve belirleyici hâle geldiğinden dolayı bu sonuca varmak mümkündür. Gücün, çıkarların ve jeopolitiğin maddi yapıları ile meseleler ve ayrıca fikir, inanç ve normlar gibi diğer davranış biçimlerine belirleyici ve etkili bir rol verilmiştir. Bu eğilim 1991'den itibaren, yani Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da önemli hâle gelmiştir.

Afganistan'da gücün siyasi ve jeopolitik gelişmelerinde ulus ötesi faktörlerin rolü göz önüne alındığında, bilişsel yapıların hükümetlerin etkileşimi ile ortak anlamlar oluşturduğu söylenebilir.

Bu bileşenlere dayalı olarak yeni kimlikler oluşturulmakta ve yeniden inşa edilmektedir. Afganistan'daki her siyasi grup, kendi kimliğine ilişkin anlayışa ve fikre dayalı olarak ulusal çıkarları tanımlamaya çalışmaktadır. Bu da göstermektedir ki, her aktörün hedefleri, kendi zihninde, kimliğinde ve yaklaşımında oluşan normların ve beşeri bilimlerin bütününe bir fonksiyonudur.

Böyle bir tutumda kimlik, güvenlik ve aktörlerin çıkarları olmak üzere üç faktör birbirine bağlıdır. Her aktör, ilgi alanlarını ve davranış kalıplarını siyasi kimliğine göre tanımlamaktadır. Güvenlikleri aynı zamanda her bir aktörün siyasi kimliğe ilişkin yönelim tipine de bağlıdır. Algı ve ideolojilere göre güvenlik ve menfaat, kimliği olan üçlü yapıyı oluşturmada ve bundan karşılıklı olarak etkilenmektedir (Sari al-Qalam, 2005: 25).

AFGANİSTAN'IN ULUSAL GÜÇ YAPISINDA COĞRAFI FAKTÖRLERİN ROLÜ

Ülkelerin millî güç unsurlarından biri de coğrafyadır. Ülkenin coğrafi oluşumu, ülkedeki sosyal grupların nasıl kurulacağı ve coğrafyayı tehdit eden hususlarla başa çıkma mekanizması millî gücün unsurları arasında sayılabilir.

Afganistan dağlık bir ülkedir. Coğrafi konumunun başlıca özelliği yüksek dağların ve derin vadilerin bulunmasıdır. Ülke, düzensiz oval bir yapıya sahiptir. Afganistan coğrafyasına ilişkin bilgi ve istatistikler kesinlik arz etmemektedir. Resmî istatistikler ülkenin yüzölçümünü 652.225 kilometrekare olarak göstermektedir. Ülkedeki bazı dağların yüksekliği 6.000 metreden fazladır. Bir kısmı çok verimli olan daha geniş vadilerin kenarındaki dar ve derin vadiler, ülkenin doğal coğrafi özellikleri arasında sayılabilir.

İklim açısından Afganistan, İran ve diğer Orta Doğu ülkeleriyle oldukça benzer özelliklere sahiptir ve Hindistan Yarımadası'nın muson yağmurlarından mahrum olduğu için yarı kurak bir ülke olarak kabul edilmektedir.

Kuzey bölgelerde durum değişken olmakla birlikte; Afganistan dağlarından doğan önemli nehirler, Kabil Nehri, Helmand veya Amu Darya ve Harirud Nehri'dir.

Afganistan nüfusu hakkında kesin bir istatistiki veri bulunmamaktadır. Farklı kaynaklarda, doğruluğu teyit edilmemiş rakamlar yer almaktadır. Afganistan nüfusunun 1978'den önce 15 ile 20 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir, bu sayıya yalnızca yerleşik nüfus dâhildir ve göçmenleri içermemektedir.

1972-1974'te yerel düzeyde yapılan bir araştırmaya göre, Afganistan nüfusunun göçebe nüfus hariç 14 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

1978'deki Marksist darbeden önce Birleşmiş Milletler tarafından sağlanan istatistiklere göre ülke nüfusu 15,5 milyon iken Sovyet işgalinden önce ise 17 milyondur. 2004'teki diğer kaynaklar, Afganistan nüfusunun 18.000.000 - 21.923.000 kişi arasında olduğunu göstermektedir (Aryanfar, 2003: 25).

Afganistan'ın coğrafi yapısında pek çok morfolojik anomali bulunsa da ülkenin bölgesel ve uluslararası coğrafi göstergeleri ile bağlantılı olarak sosyal çevrenin gerçekleri, karmaşık jeopolitiğin tezahürlerini yansıtmaktadır. Afganistan'ın coğrafi göstergelerinden her birinin, ülke vatandaşlarının sosyal yapısını ve siyasi eylemlerini etkilemesi mümkündür

Mevcut durumda Afganistan, ülkedeki gücün sosyal ve jeopolitik belirtilerinin tanımlanabileceği altı farklı özelliğe sahiptir:

1. Afganistan denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmeye müsait bir konumda olmasına rağmen bölgesel krizler ve çevresel çatışmalar bambaşka bir gerilim ve ilişki biçimi yaratmıştır (Balmer, 2001: 35).
2. Afganistan çok uluslu, çok dinli ve çok dilli bir ülkedir. Irk, etnisite, dil, din ve kültür açısından hoşgörülü, çoğulcu ve esnek bir siyasi sistem böyle bir ülke için en arzu edilen sistemdir.

3. Afganistan fakir ve gelişmemiş bir ülkedir. Uluslararası ve dış yardım almaya uygun bir pozisyona sahiptir ve diğer ülkelerle sağlıklı ekonomik iş birliği yaparak kalkınma yönünde ilerlemesi mümkün olacaktır.
4. Ülkenin savaştan zarar gördüğü ve dış müdahalelerden etkilendiği düşünüldüğünde, yerel, bölgesel ve uluslararası açıdan kabul edilebilir ve meşru bir hükümetin oluşturulması ülke için önemli bir faktör olacaktır.
5. Terörden etkilenmesi ve bölgesel ve uluslararası düzeyde terörün eğitimi ve yayılmasının merkezi olarak bilinen ülkede güvenlik ve istikrar ile hukukun üstünlüğünün sağlanması ve güvenlik kurumlarının güçlendirilmesi, ülkeyi bu olgudan kurtarmanın en önemli yoludur (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2007).
6. Afganistan, uyuşturucu ülkesi ve devleti olarak değerlendirilebilir. Uyuşturucu maddeyi ülkenin ekonomik döngüsünden çıkaracak şekilde, ekonomik gelişmeye paralel olarak uyuşturucu madde ekimi, üretimi ve kaçakçılığına karşı ciddi bir mücadele ülkenin kurtarıcısı olacaktır.

Bu şartların sağlanması uzun zaman almakla beraber genel olarak Afganistan'ın avantajı, uyuşturucu üretim ve ihracat sürecinin gündeme alınmasını gerektirmektedir (Akhvan, 2001: 16).

Bahsedilen altı maddenin her biri, Afganistan'ın jeopolitik durumunun gerçeklerinin bir kısmını yansıtmaktadır ve bu işaretler, kriz ve çatışmanın diğer coğrafi bölgelere taşınmasına zemin hazırlayabilir.

Bahsedilen durumlardan, Afganistan'ın coğrafi konumu ve Orta Asya, Orta Doğu ve Hindistan Yarımadası'ndaki konumu, tarih boyunca mülkiyeti için birçok çatışmaya neden olduğu konusunda aşağıdaki önemli sonuçlara varmak mümkündür:

Örneğin 19. yüzyılda Afganistan, bölgedeki etkisini genişletmek için İngiliz ve Rus emperyal rekabetinin merkezinde yer alıyordu. 20. yüzyılda bu rekabetin devamı Soğuk Savaş'ın başlamasıyla başka bir şekil almış, 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a saldırması ve böylece denize kıyısı olmayan bu ülke Soğuk Savaş mücadelesine ev sahipliği yapmıştır.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerî saldırısı jeopolitik bileşenler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Rusya'nın askerî güçleri Afganistan'ın coğrafi ve bölgesel alanına girince Sovyetler Birliği, Basra Körfezi'nin jeo-ekonomik kaynaklarına 1.500 km yaklaşmıştır.

Amerikalılara göre, dünyadaki en büyük petrol rezervlerinin merkezi olan Basra Körfezi, Rusya'nın ulaşamayacağı bir yerde kalmalıdır. Çünkü Rusya serbest limanları kazanırsa veya ticaretini ve ekonomisini geliştirirse Batı ile rekabette oldukça ayrıcalıklı bir konuma gelecektir (Ensari, 2003: 35).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra jeopolitik önemi artan merkezlerden biri de Orta Asya'dır. Çin, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve İran'ın çıkarlarının kesişme yeri olan bu bölge, Avrupa ve Asya'nın yoğun nüfuslu merkezlerinin kara ve hava ulaşımına da ivme kazandırabilir. Dağınık sosyal yapı, bölgedeki diğer ülkelere göre daha fazla öneme ve elverişli bir konuma sahiptir.

Afganistan'ın Amerika tarafından askeri işgali ülkenin önemini artırmıştır.

AFGANİSTAN'IN SİYASİ-TOPLUMSAL GÜÇ YAPISI

Afganistan'daki temel ve daimi zorluklardan biri, siyasi güç yapısının istikrarsızlığı olarak kabul edilebilir. Başka bir deyişle ülkede istikrarsızlık ve siyasi dengesizlik krizinin işaretleri her zaman var olmuş, bu da ülke için birçok risk oluşturmuştur.

Afganistan'ın yeniden inşası için verimli bir idari yapı oluşturmanın önündeki engeller, çok çeşitli yerel ve uluslararası faktörlerdir.

Dış engeller, yabancıların yeniden yapılanma projesindeki siyasi hedefleri ve ekonomik yardımın tahsisi ile çok çeşitli iç faktörler, Afganistan'daki siyasi yapının istikrarsızlığını yaratmıştır (Tamana, 2008: 35).

Bush'un başkanlığı sırasında eski ABD Savunma Bakan Yardımcısı olan Paul Wolfowitz, Temmuz 2004'te Mazar-e-Sharif'e yaptığı ziyarette güvenlik yabancı güçlerin yardımıyla sağlanmasına rağmen, bunun iç zorluklar nedeniyle devam etmeyeceğini söylemiş ve hedefin Afganistan'ı istikrara kavuşturmak ve bu ülkeye güvenliği getirmek olduğunu belirtmiştir. Bu hedef, merkezî hükümet ile yerel liderler arasında hassas bir denge gerektirmektedir (Los Angeles Times, 2004).

Mevcut durumda Afganistan uygun bir istikrar ve dengeye kavuşursa siyasi ve yapısal birçok sorununu çözebilecektir. Geçmişte yaşananlar, Afganistan'ın iç ve dış siyasetine müdahale eden güçlerin rolü gibi konuların yanı sıra sosyal bileşenler ve jeopolitik endeksin, Afganistan'ın siyasi iktidar yapısındaki belirsizlik ve istikrarsızlık

sürecini yeniden ortaya çıkaran konular arasında değerlendirilebileceğini göstermektedir. Devletin sosyal çevreyi kontrol etme konusunda etkili bir süreç yaşaması zorluklarla karşı karşıyadır.

Bölge ülkelerinin Afganistan'ın güvenlik sürecine katılımı, yapısal istikrarsızlığı artıran unsurlar arasında sayılabilir. Afganistan gibi bir ülkenin kendi içinde yapısal çelişkileri ve öngörülemez sosyal riskleri bulunmaktadır. Böyle bir durum tekrarlanan ve tırmanan krizlerin ortaya çıkmasına neden olur, etnik dağılım böyle bir süreci hızlandıracaktır (Jackneys, 2002: 32).

Genel olarak Afganistan'ın toplumsal gücünün göstergeleri şu şekilde değerlendirilebilir:

Sosyal ve Etnik Dağılım

Afganistan'daki etnik nüfusun bu ülkedeki kriz ve savaşta etkili olan ve komşu ülkelerin güvenliği ile bağlantısı olan bir diğer önemli özelliği etnik dağılım ve komşu etnik grupların Afganistan'a doğru yayılması sorunudur. Türkmenler, Türkmen etnik grubunun devamıdır. ve Herat'ın Farsça Konuşanları İran kökenli dilleridir. İran'ın Belucları ve Pakistan'ın iki eyaletindeki Peştunlardan oluşan bir kabileye sahip Beluclar, iki sınır devletine İran ve Pakistan'ın Belucistan'ına kadar uzanıyor. Bu etnik durum, komşu ülkeleri Afganistan'ın güvenliği veya güvensizliği konusunda hassas hale getiriyor. Afganlar, Farsça konuşanlar, Beluclar ve Peştunlar İran'ın ulusal güvenliğini nasıl etkiliyorsa, İran ve Pakistan da Afganistan'ın sosyal ve politik süreçlerini etkileyebilir, bu ülkedeki siyasi, güvenlik ve yapısal istikrarsızlık da etkili faktörler arasında yer almaktadır. Afganistan'ın iç ortamında düşünülmektedir.

Uluslararası Krizlerin Etkisi

Uluslararası bileşenler genel anlamda istikrarlı olsa da çoğu durumda bu sorunlar Afganistan'ın sosyal koşullarından ve iç güçlerinden de etkilenmektedir.

1990'lı yıllarda Afganistan'ın iç güçlerinde yer alan gruplar Afganistan'daki konumlarını istikrara kavuşturmayı başarmıştır. Uluslararası gelişmelerin etkisiyle yoğunlaşan etkenleri ve bileşenleri bilir. Böyle bir süreçte uluslararası gelişmeler, Afganistan'ın iç ortamı ve stratejik süreçlerinde rollerini ve etkilerini yitirebilir. Söz gelimi Bush yönetiminin terörle mücadele stratejisi, Afganistan'daki siyasi güç kayması sürecinde önemli bir etki bırakmıştır (Darigh, 2000: 14).

Afganistan'ın sosyal ve yapısal atmosferini etkileyen ülkeler arasında Amerika, diğer siyasi birimlere göre daha belirleyici bir role sahiptir. ABD, Afganistan'da 11 Eylül olaylarından sonra konumunu düzeltmeyi başarmıştır. 2001'den itibaren ABD hükümeti Afganistan'ın siyasi güç yapısında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu, Afganistan'da demokratik bir hükümet yaratmayı amaçlayan devlet inşası ve süreçleri aracılığıyla oluşturulmuştur.

Uluslararası Katılıma Dayalı Devlet İnşası

Afganistan'da demokratikleşme biçiminde devlet inşasının başarısızlığı, bu nedenle, demokrasinin, ilkelerine göre, Afganistan'daki ses ve görüş tutarsızlığının sadece bununla sınırlı olmadığı koşulları yaratma kapasitesine sahip geçerli bir yapı olarak herkesin dikkatini çekebilir. Dikkate alınmıyor ama bir değer haline geldi ve kredi seviyelerinin canlanması olarak değerlendiriliyor; Çok sesli bir ortamda doğal olduğu için bir ses, diğerlerine göre en fazla işleve ve inandırıcılığa sahip, gerçek ve değerli bir konum kazanabilir.

Diğer bir deyişle, birden fazla değer ve kurum arasında bir "ötekilik" ve ötekileştirme düşünülmekçe, toplumsal ve devletsel yapının geçerli kılınmasına zemin sağlanamayabilir (Fukuyama, 2004: 16).

ABD için Afganistan'da bir devlet kurmanın ve demokratik bir yapı oluşturmanın gerekliliği çeşitli açılardan tartışılabilir. Fukuyama gibi ünlü düşünürler ABD'nin gücünü devlet alanında daha ciddi çabalarla güçlendirmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Devlet inşası olmadan demokrasinin ve düzenli siyasi kurumların gelişimi mümkün olmayacaktır. Bu gereklilik Joseph Nye'nin ifadelerine de çok iyi yansımıştır. Nye, 11 Eylül olayının Bush yönetiminin yeni bir strateji hazırlamasına neden olduğuna inanmakta ve bu konuda ABD'nin karada ve denizde konvansiyonel askeri güçlerin değil, bilakis fanatiklerin tehdidi altında olduğunu açıklamıştır. Ayrıca bugün büyük ülkelerin birbirleriyle rekabet etmek yerine Amerika'yı terör tehditleriyle yüzleşmede bir ortak olarak gördüklerine, hepsinin güvensizlik ve kaosla karşı karşıya olduğuna inanmaktadır (Nye, 2005: 126.).

Cumhuriyet hükümetinin ya da daha doğrusu kendi türünde demokratik bir hükümetin kurulması, önceki iki aşama (geçici hükümet) ve geçiş hükümetinden daha stratejik bir öneme sahiptir. Afganistan'daki devlet inşası planının son aşaması ve sonu olarak kabul edilmektedir. Çünkü demokratik yönetimlerde halkın hükümete korku ve zorlamayla değil, rıza ile itaat ettikleri varsayılır ve bu rızayı sağlayacak mekanizmalar bulunmaktadır (Bashiriyeh, 2002: 243).

Taliban ve müttefikleri İslamcı gruplar, özellikle El Kaide, ABD için güvenlik tehdidi hâline gelmiştir. El Kaide, Amerika'ya karşı cihat ilan ederken dünyanın birçok yerindeki terör saldırılarıyla ülke çıkarlarını hedef almıştır. Amerika'ya yönelik en önemli saldırılardan biri Amerika'nın El Kaide'ye attığı 11 Eylül olaylarıdır.

Bu saldırıların ardından Amerika, Taliban ve El Kaide'ye savaş ilan etmiştir. Aslında birçok İslami grup ve ülkeye karşı ilan edilen bu savaş Afganistan'da başlamış ve Afganistan'daki dağınık ve çatışan toplumsal yapıyla yüzleşme sürecindedir.

AFGANİSTAN'IN SİYASİ YAPISINDA TOPLUMSAL DEĞERLERİN ROLÜ

Herhangi bir toplumdaki sosyal değerler, onun politik ve stratejik davranışlarında merkezî ve belirleyici bir role sahiptir. Yani değerler ile yapı arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Bu husus, değerlerin ülkenin sosyal çevresini ve o ülkenin siyasi aktörleri arasındaki ilişkileri etkileme yeteneğine sahip olduğu anlamına gelmektedir (Kepel, 2004: 115.).

Bariş ve istikrar, ulusal güvenlik, refah ve sivil rahatlık, ulusal kimliğin oluşumu ve kapsayıcı yönetişimin oluşturulması, Afgan toplumunun temel ihtiyaçlarıdır ve bu ihtiyaçların karşılanması farklı siyasi modellerle tartışılabilir. Afganistan'daki bazı siyasi gruplar, sert güç kullanımı ve aleni sindirme ışığında yukarıdaki hedeflere ulaşmanın mümkün olduğu kanaatinde. Onlara göre güvenlik, Afgan toplumunun en merkezî ve aynı zamanda en temel ihtiyacıdır ve bu sağlanırsa diğer ihtiyaçlar da karşılanabilir.

A) Afganistan'ın siyasi yapısında çoğulculuk

Afganistan'daki demokratik yapının izahı, Afganistan'daki etnik çoğulculuğun sadece bir ayrışma sebebi ve birbirini izleyen krizlerin etkeni olmadığı, aynı zamanda Afgan toplumunun mekanik dayanışma yerine organik dayanışmasını sağlayabilecek bir kabiliyete sahip olduğu önermesiyle başlamaktadır.

Yani demokratik yapı içinde çoğulculuk, başlı başına bir değerdir ve bu ülkenin kabul edilebilir düzeyde kalkınmasına zemin hazırlayabilecek aynı mekanik yapılardan kurtulma potansiyelidir.

Demokratik yönetime sahip bir hükümet, cumhuriyet inşa etmek, egemenliğin kayıtsız şartsız vatandaşa ait olduğu bir sisteme teslim olmak demektir. Birleşik hükümetler, oligarşi ve gayrimeşru sistemler reddedilir.

Bu durum Afganistan Anayasası'nda da teyit edilmiştir. Afganistan'da ulusal egemenlik, onu doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla kullanan millete aittir (Afganistan Anayasası'nın 4. Maddesi).

B) Afganistan'ın siyasi yapısında dinin rolü

Afganistan, dinin temel ve belirleyici bir rol oynadığı geleneksel bir ülkedir. Diğer bir deyişle, Afganistan'daki siyasi cihat, dinî unsurlara dayalı olarak şekillenmiştir. Bu, Taliban sonrası dönemde Afganistan'ın sosyal kurumlarında ve siyasi yapısında vurgulanmaktadır.

Anayasa, Afganistan'daki din kurumunda reform yapmak ve bu ülkedeki dinî görüş ve okumalarda bir değişiklik meydana getirmek için atılan ilk yasal adımdır. Çünkü halkın temsilcilerinin bulunduğu Büyük Jirga yapılar ulkenin Anayasal yapısı kuruldu. Din ve demokrasiyi uluslararası sözleşmelere, anlaşmalara, insan hakları gibi sözleşmelere dayalı göstergelerle uzlaştıran bir anlaşma onaylandı ve bunların uyumlaştırılması olasılığı açıklandı.

Din ve demokrasi arasında insan hakları ve uzlaşma gibi uluslararası sözleşmeler, anlaşmalara dayalı göstergeler kurulmuş ve bunların uyumlu hâle getirilebileceği duyuruldu (Hürrem, 2005: 114).

İnsan hakları sözleşmesi ve kadın erkek eşitliği gibi din ve laik unsurlar arasındaki uzlaşma, Afganistan'ın din ve dini öğretilere yönelik önceki ve geleneksel görüşlerinde bir kırılma yaratmak şeklinde yorumlanabilir. Çünkü bu kanunda bir yandan İslam hukuku üzerinde durulmakta ve İslam hukuku diğer kanunları kabul etme mekanizması olarak değerlendirilmektedir (Afganistan Anayasası'nın 3. Maddesi : Hükümetin, sosyal adalete, insan onurunu korumaya, insan haklarını korumaya, demokrasiyi gerçekleştirmeye, ulusal birliği sağlamaya, tüm etnik gruplar ve aşiretler arasında eşitliğe dayalı müreffeh ve ilerici bir toplum yaratmaya yükümlü olduğunu belirtmek önemlidir. Ülkenin tüm bölgelerinde dengeli kalkınmalıdır. (Afganistan Anayasası 6. Maddesi).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin maddelerine göre dinin siyasetten ayrılması Afgan Anayasası'nda bir hüküm olarak kabul edilmezse din ile bu beyannamenin eşzamanlılığını kabul etmek imkânsızdır.

"Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hakkın gereği olarak herkes tek başına veya başkalarıyla birlikte, açık veya özel olarak, eğitim ve ya uygulama yoluyla veya ritüeller ve dinî törenler yapmak suretiyle Afgan halkının dinini ve inançlarını özgürce ifade edebilmelidir (Madde 18). Anayasa, törenin dinî bir anlamı olabilir.

Herkes her türlü görüşü kabul etmekte ve açıklamakta özgürdür ve bu hak, başkalarının müdahalesi olmaksızın herhangi bir tercihi kabul etmeyi de içerir ve coğrafi sınırlar veya sınırlamalar olmaksızın istediği yolla haber ve düşüncüyü araştırıp alabilir ve yayımlayabilir (Afganistan Anayasası, Madde 6).

Afgan Anayasası “kutsal din İslam’a iman” vurgusu yapmasına ve bu ülkenin hükümetine “İslam Cumhuriyeti” denmesine rağmen, kutsal din İslam’dır. Afganistan’ın mensup olduğu dinin kutsal İslam dini olduğu vurgulanmıştır.

Esasında din ve hükümet arasında bağlantı kurmanın belirli bir yolu yoktur. Anayasa’nın 1. bölümünün 3.maddesinde Afganistan’da mukaddes İslam dinine aykırı kanun çıkarılmayacağı belirtilmesine rağmen, bunu belirlemenin dini otoritenin sorumluluğunda olduğundan bahsedilmemektedir.

Anayasa’nın;

17 - 19. maddelerinde İslami değerlere sembolik önem verilmiştir.

17. madde, hükümetin din eğitimi iyileştirme ve camilerin statüsünü iyileştirme çabalarını vurgulamaktadır.

18. maddede, ülkenin takvim menşeinin Hz. Muhammed’in hicreti olduğu ifade edilmiştir.

19. maddede Afganistan bayrağının İslami bir sembole sahip olduğu ve üzerinde “La ilahe illallah Muhammeden Resulullah ve Allahu Ekber” mübarek kelimelerin işlendiği yer almaktadır.

Yeni anayasaya göre Afganistan’ın siyasi sisteminin tamamen din dışı sistemler ile katı İslami sistemler arasında bir orta yol hâline getirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Afganistan’ın yeni anayasa taslağından anlaşılan, din kurumunun devlet kurumundan ayrı tutulması hususudur. Dolayısıyla Afganistan siyasi sisteminde laikliğin kabul gördüğü söylenebilir; laiklik, dine saygı duymak ve ona bireysel ve toplumsal roller vermekle ilişkilendirilmektedir.

Afganistan’daki din dışı sistem, bu İslam Cumhuriyeti ile onun diğer tipi olan İran İslam Cumhuriyeti arasında kısa bir karşılaştırma yapıldığında daha iyi anlaşılmaktadır (Verjavend, 2004: 25)

Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası’nda hiçbir yetkili, sırf dinî konumundan dolayı bir göreve atanmamıştır. Yani hiçbir kadro için din eğitimi görmüş olma şartı aranmaz. Bu, Afganistan İslam Cumhuriyeti’nde birçok yüksek pozisyonun dinî statüye ve hatta ilahiyat okulunun türüne dayalı olmasına rağmen böyledir. Başka bir deyişle, din eğitimi almış insanlara, hatta sıradan müçtehitlere bile dinî pozisyonların verildiği ülke tarihinde ender bir durumdur.

AFGANİSTAN’IN SİYASİ YAPISINDA PARTİLERİN ROLÜ

Afgan aşiret toplumunda siyasi parti kurmak zor olsa da 1960’lardan sonra Afganistan’ın siyasi ilişkilerinde ve gelişmelerinde siyasi faaliyetlerin parti şeklinde oluşmasına zemin sağlanmıştır. Bu, Afganistan Anayasası’nda vurgulanmıştır.

Bu yasa [geçici hükümet tarafından onaylanan yasa] anlamında bir siyasi parti, bu yasa ve tüzüğün hükümlerine göre ulusal veya yerel düzeyde siyasi hedeflere ulaşmak için faaliyet gösteren gerçek kişilerden oluşan örgütlü bir topluluktur (Partiler Kanunu, Madde 2).

Parti yasası farklı bir şekilde onaylanmasına rağmen her partinin askerî silahlanmaya ve askerî araçlara sahip olmayla ilgilendiği açıktır. Zira mevcut durum, aktör sayısı bakımından barışçıl ve demokratik bir durumdan çok silahlı bir barış durumuna benzemektedir.

Geçiş hükümeti döneminde parti yasasının anılan şekliyle onaylanmasının yanı sıra hükümet başkanı cumhurbaşkanlığı seçimi arifesinde tüm partilerin, bir partinin görev yapması hâlinde askerî bölümlerini kaldırmakla yükümlü olduğunu duyurmuştur. Askerî unsuru bulunan parti açısından faaliyet izni yok hükmünde sayılmakta ve siyasi parti olarak kabul edilmemektedir.

Parti yasasına ve ayrıca Hamid Karzai’nin emirlerine göre, geçmiş partilerin birçok görevlisi partilerini yeniden inşa etmeye başlamış ve askerî kimlikteki partileri siyasi bir kimliğe dönüştürmüştür.

Şimdiye kadar, parti kültürü sürecini güçlendirmek ve yeni koşullarda kabul edilen normları kurumsallaştırmak için seksenden fazla siyasi partiye Afganistan’da faaliyet izni verilmiştir. Bu eğilim her geçen gün artmaktadır (Reşid, 2003: 18).

Taliban sonrası Afganistan’da parti inşası, güçsüz siyasi modellere dayalı demokratik bir mekanizma içinde incelenebilir. Yeni koşullarda parti oluşumu, cihat dönemindeki parti pratiğinden farklı olarak militarist olmayan kalıplarla ve ancak askeri odaklı faaliyetlerden ayrı ve kopuk bir siyasi arenada tartışılabilir.

Yeni koşullarda bir parti, elinde askerî araçlar olsa bile çöküşünün zeminini hazırlamıştır.

Afganistan'daki parti yasası, partilerin yalnızca izin verilen siyasi faaliyetlerde bulunmalarına ve her türlü askerî odaklı faaliyetlerden kaçınmalarına izin verir. Aksi takdirde bu partiler finansal tablo dışı bırakılacaklar ve faaliyet lisansları ellerinden alınacaktır (Simber, 2006: 98).

ABD, partilerin kurulmasını memnuniyetle karşılarken bugüne kadar Afganistan'da belirli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler arasında Afganistan'da siyasi partilerin rolüne ilişkin konferanslar düzenlenmesinden bahsetmek mümkündür: "Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı, siyasi partilerin demokratikleşmedeki rolünü araştırmak amacıyla 17 Nisan'da düzenlenen bir konferansa katıldı. 400'den fazla temsilcinin katıldığı bu konferansa Afganistan'ın çeşitli siyasi partilerini temsilen temsilciler katılarak demokrasinin tesis edilmesindeki rollerini tartıştılar." (ABD Dışışleri Bakanlığı, 2003: 14).

2001'deki Bonn Anlaşması ve bu çok etnisiteli topraklarda ABD hükümeti tarafından yeni Afganistan hükümetinin kurulmasından sonra başlayan yeni siyasi meselelerden biri de parti oluşumu olgusudur. Afganistan Online'daki raporlara göre, Afganistan'da yaklaşık seksen siyasi parti kayıtlıdır (Reşid, 1962: 18). Afganistan'daki bu olgu, diğeri bazı toplumsal ve siyasal kategoriler gibi ithal kültürün bir sonucudur.

Afganistan'da bazı siyasi partilerin kurulmasıyla ilgili dikkate değer husus, bu siyasi partilerin çoğunun hiçbir zaman bir parti planı veya idealine sahip olmamasıdır. Bu siyasi partilerin bazılarının isimleri, kimlikleri ve programları; Afganistan'daki heterojen toplumdaki sosyal, siyasi ve ekonomik kültüründen beslenmemektedir.

Bazı siyasi elitler partilerinin programını ve siyasi biçimini, Afgan toplumunun kültürüyle hiçbir ilişkisi olmayan harici sosyolojik bilimsel kategorilerden almıştır. Bu nedenle toplum bünyesi bu partilerden hiçbir zaman fayda sağlamaz ve bu partilerin toplumun alt tabakaları ile hiçbir ilgisi yoktur. Beyannameler, raporlar ve kararlar, eski dış siyasi kültürün, Afganistan'ın heterojen koşulları göz önüne alınmadan sunulan anıtlarının bir koleksiyonudur.

AFGANİSTAN'IN SİYASİ KURUMLARINDA GÜÇ NASIL DAĞITILIR?

Afganistan'ın mevcut hükümeti; birçok eksiklikten muzdarip sosyal güçlerden, bağımsızlıktan, görev ve sorumluluklarını yerine getirme yeteneğinden yoksun ve genel olarak Afganistan'da bitmemiş bir devlet inşası projesinden bahsetmektedir.

Bu hükümetin başlıca özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

A) Afganistan'da komuta ve kontrol gücünün kişisel doğası, kişisel ilişkilere dayanmaktadır ve örgütsel özellikler bunda büyük bir rol oynamaz. Güçlü kişiler, idari hiyerarşide özel bir konuma sahip olmayabilirler ancak ilişkileri nedeniyle güçlü grup ve kişilerle herkes itaat etmektedir.

Güçlü kişilerin yasal hatalarını görmezden gelinir . Ancak iletişim, grup ve etnik yeteneklerden yoksun kişiler hiçbir zaman idari konularına göre muamele görmez ve herkes onları rekabet sahnesinden uzaklaştırmaya çalışmaktadır.

Bu nedenle bireyler örgüte değil kişilere itaat etmektedirler. Bu sorun Cumhurbaşkanlığı ve Yönetim Bakanlığı düzeyinde birçok seçkin kişinin grup desteği ve sözleşme eksikliğinden dolayı birçok aksamalarla karşı karşıya kalmasına ve bu durumun sonunda pazarlığa dönmesine neden olmuştur. Bu bağlamda bir taşra yetkilisi şöyle demektedir: "Hükümet sistemi diyor ki: Bizim hükümet sistemimiz sadece isim olarak var. Gerçekte böyle bir sistem yoktur. Ben bir vilayet başkanıyım ama hiçbir etkim ve yetkim yok. İmza atıyorum ama kendimi sorumlu hissetmiyorum. Hayır deme yetkim yok" (Evans, 2004: 13).

Bu nedenle, bir kuruluşdaki bir güvenlik görevlisi, örgütsel bir kapsama sahip olması nedeniyle bir yöneticiden daha fazla güce sahip olabilir ve bu, tüm Afgan devlet kuruluşlarında yaygındır. Öte yandan, devlet kurumlarının insanlarla ilişkileri çoğunlukla kişiseldir ve kişisel dostluk ve düşmanlıklara dayalıdır.

Bir kişi için beş dakika süren işlem, bir başka kişi için kişisel sebeplerden dolayı beş gün veya daha fazla sürebilir. Bu nedenle, Afganistan'ın devlet dairelerinde kurumsal ve kişisel işler ayrımı yapılmamıştır ve hükümet pozisyonlarındaki insanlar örgütsel durumları özel ve kişisel mülkiyet gibi değerlendirmektedir (Dalby, 1998: 34).

b) Güç dağılımında akrabalığın rolü de etkisini göstermektedir. Afganistan'da hükümet pozisyonları ve imtiyazların uzun bir tarihi vardır. Önceki birçok rejimde, birçok hükümet ayrıcalığı belirli ailelere ayrılmıştır, yönetimde herkesin payı yoktur.

Mevcut hükümette bu eğilim yaygın olarak devam etmektedir. Etnik ve ailevi bağlantıların kullanılması fırsatların, ayrıcalıkların ve seçimlerin devredilmesinde geniş bir role sahiptir. Afganistan'ın 13 ilinde yürütülen bir ankete

göre, 87'den fazla katılımcı, hükümetin etnik ve aile bağlarını kullanmasının temel nedeninin, liyakat ve yeterliliğin bunda rol oynamaması olduğuna inanmaktadır:

Cumhurbaşkanlığı, İdari İşler Başkanlığı tarafından yayımlanan devlet çalışanlarına ilişkin istatistikler de etnik ilişkilerin son birkaç on yılda devlet istihdamında büyük rol oynadığını ve bazı etnik grupların devlet dairelerine katılımının ciddi şekilde sınırlı olduğunu açıkça göstermektedir.

c) Yetki dağılımında uygunluk

Önemli olmasına rağmen hükümetteki seçimler, esas olarak etnik ve dinî siyasi çıkarlara dayalıdır ve liyakat bunda büyük bir rol oynamaz. Geçici hükümet kabinesinin, geçiş hükümetinin ve Afganistan'ın yasal hükümetinin etnik ve siyasi kayıtları bu bakışı göstermektedir. Bu, hükümetin milletvekilleri ve bakanlarının, geçici hükümetteki kişisel yeteneklerine göre değil, Afganistan'ın farklı bölgelerindeki güç ve nüfuzlarına göre belirlendiğini göstermektedir. Bunun sebebi İslami Cemaat'ın sadece Kabil'de ve kuzeyde güçlü bir askeri varlığa sahip olması ve aynı zamanda oldukça güçlü olmasıdır.

Geçiş hükümeti kabinesinde Peştunlar, hükümetteki varlıklarını kademeli olarak artırmıştır ve bu eğilim devam etmektedir. Kilit bakanlıkların İstişare Kurulundanki etkin varlığı azalmıştır.

Hükümetin orta ve alt kademelerinde amaca yönelik seçimler devam etmiştir. Devletin mevzuatla ilgili konularda bağımsız karar alma yeteneği bulunmamakta veya bunları yürürlükte uygulayamamaktadır. Bu sahadaki yerel savaş liderlerinden biri, tüzük ve değişikliklerde liderlerin hâlâ etkisinin olduğunu ifade etmektedir: “Vali ve yerel komutanın desteği olmazsa benim yerime başka birini atayabilirler. Savaş liderleriyle yakın temastan kaçınmaya çalışıyorum ama halk yerel komutanın beni desteklemediğini bilirse bana da itaatsizlik edecektir” (Evans, 2004: 98).

Bir başka komutan, polis komutanlarının çoğunun okuma yazma bilmeyen cihatçı komutanlar olduğunu ifade etmektedir. Merkez, eğitilmiş ve tecrübeli polis komutanları atamaya kalktığı zaman atanmaları kabul edilmemektedir. Örneğin İçişleri Bakanlığı bu esasa göre yazılır, üst düzey devlet yöneticilerinin, çalışanlarının, politikalarının değişmesiyle ve hatta o bakanlığın ziyaretçi tipi bile değişir ve sahip olan kişi sayısı değişir. Bakan ve yardımcıları ile etnik siyasi uyum artmaktadır. Bakanın değişikliklerine paralel olarak siyasi ve etnik değişikliklere uğrayan birçok bakanlık örneği bulunmaktadır.

Afganistan'ın devlet dairelerinde amaca uygun atamalar, görevden almalar ve siyasi atamalar, güçlü kişi ve gruplar tarafından tanıtılan birçok hükümet görevlisinin, statülerini ve konumlarını hükümet kuruluşlarından çok destekçilerine borçlu görmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla atananlar, kendilerini destekleyenlere sadıktırlar. Bu nedenle Afganistan'da birçok memur üstlerine sadakat duymamakta, kendilerini bağımsız hissetmekte ve birçok durumda kendilerini o departmanda belirli bir grubun, ulusun ve bireyin temsilcisi olarak görmekte ve örgütsel düzene direnmektedir. Çalışanların bu bağlantılara dayanarak devlet dairelerinden zorla para aldığı birçok durum söz konusudur. Çalışanlar, emirlere karşı gelmekte ve idari reformları engellemektedirler. Çünkü bu kişilerden herhangi biriyle muhatap olmak mevcut bir grup veya güçlü kişilerle husumet ve düşmanlık olarak görülme ve sonuç olarak reformları engellemek için farklı gruplar seferber edilmektedir (Rubin, 2006: 116).

Dolayısıyla sadakatsizlik doğal bir şeydir ve her türlü sabotaj da bunun doğal sonuçlarıdır.

A) Afganistan'da güç dağılımında kurumların rolü ve kapasitesi

Afganistan'ın devlet kurumları kapasite ve yetkinlikten yoksundur ve kamu hizmetlerini yerine getirme kabiliyetine sahip değildir. Afganistan'ın hukuk ve adli kurumları hakkında yakın zamanda yapılan bir araştırma, bu ülkedeki adli faaliyetlerin %80'den fazlasının Loy Jirga ve Aksakalar Shurasi gibi geleneksel kurumlar tarafından yürütüldüğünü göstermektedir.

Bunun sadece %20'si devlet daireleri tarafından yerine getirilmektedir. Halkın yargı kurumları hakkındaki görüşleri anketinde de aynı şekilde diğer devlet kurumları da gerekli kapasiteden yoksundur.

Afganistan'da örgütsel görevler sadece giden ve gelen mektuplara indirgenmiştir ve bunun ötesinde yaratıcılık, yenilikçilik, inisiyatif, planlama ve organizasyon pek çok yöneticinin hayal gücüne ulaşmaz veya bu tür yeteneklerden yoksundur.

Bu nedenle, tamamen yok olan bir ülkede, yılın sonunda birçok devlet kuruluşunun ek giderlerini devlet bütçesine yatırması ve ek gider getirmesi çok ilginçtir. Bu durum, bu iddialı kuruluşların planlama yeteneğinden yoksun olduklarını ve geliştirme bütçelerini harcamadıklarını açıkça göstermektedir.

Devlet çalışanlarının eğitim kayıtlarına ve yönetim deneyimlerine bakıldığında devlet dairelerinin kapasitesi de görülmektedir. Bu da gösteriyor ki bu zayıf kadrolar büyük şeyler beklenemez, planlama ve yaratıcılık beklenemez.

b) Afganistan'ın güç yapısındaki yolsuzluk

Afgan devlet dairelerinde tesislerin, fırsatların ve kamu varlıklarının özel ve kişisel çıkar için kullanımı oldukça yaygındır.

“Clear View of Afganistan” örgütünün Afganistan'ın 13 ilinde yaptığı ankette, ankete katılanların yüzde 77'si devlet kurumlarının özel kuruluşlara göre daha fazla yolsuzluk yaptığını ve bu yolsuzluğun diğer sektörlere göre daha çok yargı sektöründe olduğunu belirtmiştir.

Afganistan'daki yolsuzluğun uzun bir geçmişi olmasına ve geçmiş hükümetlerin hiçbiri devlet dairelerindeki yolsuzluğu ortadan kaldıramamış olmasına rağmen birçok kişi yeni hükümetteki yolsuzluğun çok fazla yayıldığına ve geniş çapta büyüdüğüne inanmaktadır.

Yayınlanan istatistikler, yolsuzluğun farklı rejimlerdeki gelişimini ve Afganistan'daki yeni hükümette benzeri görülmemiş bir büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Afganistan'da yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte Afganistan merkezî hükümetinin egemenlik kapsamının her geçen gün genişlemesi ve ülkede istikrar ve güvenliğin artması bekleniyordu.

Ancak merkezî hükümetin zayıflığı, uluslararası savaşların askeri stratejisindeki koordinasyon eksikliği, isyancıların Pakistan'ın aşiret bölgelerine sığınması ve yeniden örgütlenmesi, isyancıların faaliyetlerinin çeşitliliğinin ve kapsamının artmasına neden olmuştur. Bu, Afganistan'da barış ve istikrarın önündeki ciddi engellerden biridir. Bugün yeni Taliban olarak adlandırılan bu isyancı gruplar, her biri bir şekilde Afganistan'da güvensizlik yaratmada etkili olan birçok hükümet muhalifi grubu içermektedir (Ayoob, 1995: 16).

c) Yerel yönetimlerin etkisi

Afganistan'da otuz yıldır devam eden savaş boyunca farklı bölgelerde merkezî hükümetin etkisi sınırlı kalmış ve yerel yönetimler ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla cihatçı liderler ve karizmatik liderlerden oluşan bu hükümetlerin derin, etnik, dinî ve siyasi görüşleri vardır ve bu bölgelerle kişisel bağlantıları bulunmaktadır. Bu alanlarda çok fazla etkiye sahiptirler.

Tarihi yazarlarından birine göre, esasında Afganistan son 25 yılda âdemi merkezîyetçi bir şekilde pek çok şeyi değiştiren bir ülkedir. Elbette bu değişiklik, düzenleyici liderlerin farklı bölgelerde ve coğrafi konumlarda görev yapması ve bazen zayıf ve kırılğan ittifaklar kurarak merkezi ele geçirmeye veya en azından direnmeye çalışmasından kaynaklanmamaktadır.

Yeni hükümetin oluşumu, merkezî hükümeti istikrara kavuşturmak, yerel yönetimlere son vermek ve hükümetin nüfuzunu genişletmek ve ülkenin farklı bölgelerinde egemenlik uygulamak yönünde büyük değişiklikleri beraberinde getirmiştir ancak güçlü yerel unsurlar hâlâ gücünü korumakta ve merkezî hükümet burada nüfuzunu yansıtamamaktadır.

Dünya Bankası'nın raporuna göre, 2002'den bu yana, yani Afganistan Geçiş Yönetimi döneminde, gerçekte siyasi merkezîyetçiliği temsil eden önemli değişiklikler meydana gelmiştir ve öyle görünüyor ki merkezin yeniden canlanması ve güçlenmesi ile idari yapılar ve Kabil'in gücü yeniden artmaktadır.

Bu durum özellikle merkezî hükümette veya önemli taşra ve yerel yetkilere sahip bölgesel alanlarda çalışanların belirlenmesi ve atanmasında ve mali otoritenin, siyasi liderlerin elde edilmesinde açıkça görülmektedir ancak güç yine de mücahit komutanlarının takdirindedir. Mücahit gruplar yeniden güç kazanmaktadır. Çünkü bu gruplar hükümetin onlara karşı bir şey yapamayacağı düşüncesine sahiptir (Evans, 2004: 12).

Son altı yıl içinde, bu gruplar kademeli olarak büyümüş ve faaliyetlerinin kapsamı genişlemiştir. İstatistikler, hükümet muhaliflerinin faaliyetlerinin miktarı ve türünün son birkaç yılda önemli ölçüde arttığını ve birçok can kaybına yol açtığını göstermektedir (Davis, 1998: 16).

d) Afganistan'ın toplumsal yapısında silahlı grupların varlığı

Otuz yıllık savaş sırasında silahların dağıtılması, ülkede bir başka güvensizlik kaynağı olmuş ve Afganistan'daki merkezî hükümetin otoritesini azaltmıştır. Halk arasında silah bulunması, cinayet, şiddet, adam kaçırma, başkalarının haklarını ihlal ve diğer suç türleri şiddeti devletin tekelinden çıkarıp toplumun geneline yaymıştır.

Aynı silahlı gruplar, farklı bölgelerde hukukun üstünlüğünü ve hükümetin nüfuzunu kırmış, şiddetin hükümette tekelleşmesini engellemiştir. Yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte, Japonya'nın desteğiyle Şubat 2002'de Tokyo Konferansı ile birlikte silahlı grupların silahsızlandırılması süreci başlamıştır.

Bu süreçte 63.280 polis ve memur silahsızlandırılmış, 259 silahlı grup dağıtılmış ve 30.000 silah toplanmıştır. Ancak bu süreç henüz sona ermemiş ve İçişleri Bakanlığı Emniyet Müdür Yardımcısına göre Afganistan'da hükümetin fazla izlemediği iki binden fazla silahlı grup bulunmaktadır ve bunlar Afganistan'daki güvensizliğin artmasında büyük rol oynamaktadır.

Ocak 2006 tarihli bir rapora göre, Afganistan'da en az on milyon hafif silah bulunmaktadır. Her Afgan ailenin en az bir tüfeği vardır ve bu, Sovyet dönemine kadar uzanmaktadır.

Afganistan'da silah piyasası oldukça hareketlidir ve her türlü silah farklı şehirlerde ucuz fiyatlara bulunabilmektedir. Pakistan'ın sınır bölgelerindeki silah pazarları da bu durumu artırmakta ve ülkeye kalaşnikof gibi birçok el yapımı silah girmektedir (Hyman, 1991: 156).

Afgan hükümetinin bir başka özelliği de zayıflığı ve hukukun üstünlüğünden yoksun olmasıdır. Hükümet, çeşitli alanlarda kanunları çiğneyenleri tutuklama, kovuşturma ve cezalandırma kabiliyetinden yoksundur ve suçlular, hükümetin vereceği cezadan korkmamaktadır. Mazar Valisi ile Başsavcı Abdul Jabbar Sabit'in görüşmesi bunun açık örneklerinden biridir. Bu vilayetin hükümeti, devlet mallarının yolsuzluğunu ve kötüye kullanılmasını kınamış ve onları cezalandırmak istemiştir ancak bu vilayetin valisi, sanıklardan yana davranarak haklarında hiçbir işlem yapılmamasına ve hükümetin onları yargıya getirememesine neden olmuştur.

Uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı, bu ülkede hukukun üstünlüğünün veya zayıflığının bir başka işaretidir. Afganistan'da kökleri Afganistan'daki cihat yıllarına dayanan uyuşturucu üretimi, hükümet tarafından yasaklanmasına rağmen son yıllarda artmaktadır.

2002'de Afgan hükümeti Narkotikle Mücadele Bakanlığı'nı kurmuş ve tüm valilere kontrolleri altındaki bölgelerde uyuşturucu ekimini önleme emri vermiştir. Hamid Karzai, valilere yaptığı bir konuşmada "Hayır, uyuşturucu bizi yok ederse uyuşturucu ekimini ortadan kaldırmamız gerekir." demiştir (Michael, 1996: 25).

Tüm bu vurgulara rağmen uyuşturucu ekimi 2002'de yaklaşık 45-74 hektardan 131.000 hektara çıktı ve 2004'te (40.000), ardından 2005 ve 2006'da 165.000 hektara ve 2007'de 193.000 hektara yükselmiştir. 2008'de Birleşmiş Milletler verileri düşük gösterse de, isyancılar, kaçakçılık ve bundan her yıl milyonlarca dolar kazanan hükümet yetkilileri için bunun önemi nedeniyle, hükümetin durumu ne olacağı bilinmiyor. Bu nedenle, hükümetin güçlendirilmesi ile kanunları yönetme ve önümüzdeki yıllarda ilaç üretimini artırma veya azaltma yeteneği arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Merkezî yönetim güçlendirilir ve hukuk devleti sağlanırsa ilaç üretimi her geçen gün ve uzun vadeli bir süreçte azalacak ancak hukuk devleti konusunda net bir vizyon oluşacaktır. Ancak hukuk devleti sağlanamazsa kuşkusuz ilaç ekimi, üretimi ve dağıtımını artacaktır.

(e) Afgan anayasasında güvenlik kurumlarının yeri

Dış çatışmalarla başa çıkmak için Afganistan hükümeti aşağıdaki mekanizma yoluyla hareket etmeye çalışmıştır: Ortaya çıkan plana göre ordu, ulusal polis, ulusal terörle mücadele koalisyonu? Amerikalılar bunun başlatıcısı olmuştur. Afgan Ulusal Ordusu 70.000 kişilik oluşturulmalıdır.

Ordunun görevi; Afganistan'ın güney ve güneydoğu sınırları başta olmak üzere sınırlarını korumak, Taliban ve El Kaide'yi bastırmak olduğu gibi Birleşmiş Milletler tarafından yapılan iş bölümüne göre, ABD'nin ana rolü üstlenmektir. Bu ordunun teşkilatlanmasında, millî ordunun oluşturulması Afgan toplumu için önemli bir gereklilik olmasına rağmen, böyle bir ordunun teşkili pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir ki, bu sorunlar Afgan Ulusal Ordusu'nun en fazla 9 bin kişi olmasına neden olmuştur.

Afgan Ulusal Ordusu'nun oluşumunun önündeki en önemli engeller şunlardır:

- ✓ Ordu hangi kuvvetlerden oluşmalıdır?
- ✓ Komuta hiyerarşisi nasıl olacak ve ulusal ordunun başında kim olacak?
- ✓ Ordunun bütçesi nasıl finanse edilmeli ve Karzai hükümetinin şu anda orduyu finanse etme gücü var mı?

Etnik ve yerel bağlılık nasıl ulusal bağlılıklara dönüştürülebilir? ki ordu güçleri kendilerini etnik kökenlerine ve benzerlerine değil de vatana hizmet etmeye adanmış sınırlar (Giustozzi, 2003: 30).

Ulusal polisle ilgili benzer sorunlar söz konusudur, polis gücünün eğitiminin ana sorumluluğu Almanya'dadır.

Ali Ahmed Celali İçişleri Bakanlığı görevine atanmadan önce (28 Ocak 2003), Savunma Bakanlığı polis üzerinde etkin bir kontrole sahipti. Ancak Celali iktidara geldiğinde Kambela polis teşkilatı İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Celali, Ulusal Polis'te reformları gündemine almış ve bu şekilde Karzai'nin desteğini sağlamıştır. İlk adımın komuta yapısı ve hiyerarşisinde, yenileme için beş yıllık bir çerçeve önermiştir. Ali Ahmed Celali bir idare kurmuş, eğitim protokollerini ve maaş ödeme mekanizmalarını belirlemiştir.

Celali birkaç sorunla karşı karşıyaydı. Bunlardan ilki, polis güçlerinin komutanlarına itaatsizlik etmesi ve buna karşılık etnik gruplara sadakat göstermesiydi. İkinci sorun, Karzai hükümetinin Ali Ahmad Celali'nin polis teşkilatında reform yapma planına mali açıdan olumlu yanıt verememesiydi. Ayrıca, polis güçleri arasında ağırlıklı olarak etnik unsurlara dayalı, adil olmayan görev dağılımı, bazı memnuniyetsizliklere yol açmıştı. Bu nedenle, Afganistan'da ulusal ve bağımsız bir polis teşkilatının tesisi uzun zaman alabilir (Amnesty International, 2003: 30).

SONUÇ

Toplumsal krizler meydana geldiğinde, her siyasi grup kendi hedeflerini ideolojik farklılıklar ve ırksal-kültürel farklılıklar üzerinden gerçekleştirmeye çalışır.

Bu durum çatışan ideolojilerin ülkelerin kimlik davranışlarını ve ulusal güvenlik kalıplarını etkileyebileceğini göstermektedir. Pek çok siyasi şiddet, kimlik farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Etnik grupların ve kimlik gruplarının dağılması siyasi çatışmaların oluşumunu etkilemiş, dolayısıyla Afganistan'ın siyasi atmosferi kimlik farklılıklarının belirtilerini oluşturmuştur. Bu bağlamda jeopolitik dönüşümler yaratabilecek coğrafi mekânı aşan değişimler, toplumsal yapıya da yansımıştır. Kısacası maddeler halinde ele almak gerekirse şu şekilde sıralamak mümkün görülebilmektedir:

1- Afganistan'da yaşananlar, toplumsal meseleler ve bileşenlerin de etkisiyle uluslararası ortamın değişen atmosferinin bir yansımasıdır.

Jeopolitik, fikirlerin dağılmasına, kimliğin dağılmasına ve aynı zamanda gücün dağılmasına paralel olarak yapıldığı bir alan yaratabilir.

Afgan toplumu ve sosyal yapısı bariz bir çeşitliliğe sahip olduğundan, bununla ilgili sosyal grupların siyasi eylem süreçleri kadar iktidar oluşumları üzerinde de önemli bir etkisi olacaktır.

2- Genel olarak kanıtlar, uluslararası ilişkilerin yeni konularında jeopolitiğin çeşitli şekillerde gündeme geldiğini göstermektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve egemen sistemin yıkılmasıyla birlikte Afganistan'da, kendi unsurları ve bileşenleri ile yeni bir alan yaratılmıştır.

Bu süreçte uluslararası ilişkilerin geleneksel bileşenleri değişmektedir. Dine dayalı davranışsal ve işlevsel göstergelere sahip başka etkili gruplar ortaya çıkmış, din ve kimlik sadece içyapıda değil, uluslararası gücün oluşumunda da önemli etkiler bırakmıştır.

3- Bu sayede Güneybatı Asya ve özellikle Afganistan'daki jeopolitik gelişmelerin kimlik göstergesi ve işaretleri sayılabilecektir.

Coğrafi sınır ve güç, uluslararası siyasette çatışma ve çatışma nedeni olduğu gibi Afganistan'daki kimlik bileşenlerinin, siyasi-dinî parti ve grupların da iktidar süreçlerini etkileyebileceği sonucuna varılabilir. Yeni dönemde dinî algılar ile jeopolitik bileşenlerin bileşkesi oluşturulmuştur.

Kimlik algıları, siyasi yapı içerisinde coğrafi sınırları ideolojik-kimlik göstergeleriyle ilişkilendirilen "anlamsal coğrafya" adı verilen yeni bir konu oluşturabilmiştir. Dolayısıyla Soğuk Savaş yıllarında düşünülenler, yeni dönemde kültürel-toplumsal göstergelere göre düzenlenmektedir.

Böyle bir tutum, temelde farklı aktörlerin davranış kalıpları ile herhangi bir işbirliği çatışması, kültürel ve ideolojik sorunlar ile kimlik sorunlarından etkilenir. Bu bileşenlerin iktidar ve siyasi coğrafya ile ilişkisi, iktidar jeopolitiği çerçevesinde ve toplumsal biçimlerde incelenebilir.

4- Yeni güvenlik literatüründe çıkarıcılık, siyasi, bölgesel ve uluslararası güç denkleminde çeşitli etkiler yaratabilmektedir. Afganistan'da İran, Pakistan ve Suudi Arabistan arasındaki jeopolitik rekabet, jeopolitik oluşumlarda ortaya çıkan yeni çıkarıcılık sürecinin bir fonksiyonudur. Böyle bir sürecin sonuçları bölgesel çatışmalarda olduğu gibi farklı aktörlerin yapı içi rekabetlerinde de görülebilir.

Bu koşullar altında etnik ve kimlik tarihi, uluslararası yansıması olan grupların toplumsal yaşamlarının görkemli ve destansı biçimlerini yorumluyor.

Bu durum sosyal hareketlerin ve stratejik davranışın yeni göstergelerindedir.

Gücü ve siyasi eylemi şekillendiren sosyal grupların yanı sıra ülkeler de rol oynamıştır.

5- Kimlik şablonlarının yeniden canlandırılması, çeşitli normatif yaklaşımlarla sosyal grupların etkileşim düzeyinin iyileştirilmesi için temel oluşturmuştur.

Bu da göstermektedir ki dinî gelişmeler ne zaman stratejik eyleme yol açsa iş birliği veya çatışma alanında kendi sonuçlarını yaratır.

Bu nedenle, güvenlik politikası oluşturma, sosyal sistemin, güç denklemini etkileyebilecek grupların yeni hareketlilik biçimleri sağlamasını gerektirir. İdeolojik kimlik kalıpları, Afganistan gibi bölgelerde merkezi bir rol oynamış ve bölgesel siyaset ve uluslararası rekabet alanında rakip aktörlerin güç oluşumu ve etkileşim kalıpları üzerinde görünür etkiler bırakabilmiştir.

6- Bahsedilen bileşenlere göre, Afganistan'daki toplumsal yapının yeni jeopolitik oluşumların yanı sıra gücün doğasını da oluşturacağı sonucuna varılabilir.

Uluslararası sistemdeki yeni siyasi güç; kültürel, toplumsal, ırksal, etnik ve kimliksel göstergelere dayanmaktadır.

Bu tür faktörlere göre, ABD askerî kuvvetlerinin konuşlandırılması ve NATO anlaşması kısa vadede Afganistan'a istikrar ve denge getiremeyecektir. Genel olarak Afganistan'ın siyasi ve sosyal ortamı, kimlik-anlamsal faktörlerin ve bileşenlerin Afganistan ve komşu çevresindeki ulusal güvenlik konularını ve göstergelerini etkileyebileceği şeklindedir. Taliban'ın yeniden ortaya çıkışı, yeni koşulların ve bunun jeopolitik güç oluşumları üzerindeki etkisinin bir yansıması olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

ABD Dışişleri Bakanlığı. (2003). Afganistan istikrar ve ekonomik büyümeye yönelik maliye politikası. <https://2001-2009.state.gov/g/wi/rls/22436.htm>

Amnesty International. (2003). *Afghanistan Police Reconstruction Essential for the Protection of Human Right*; London.

Ansari, B. A. (2012). *Petrol yangınında Afghanistan*. Kabil: Meiwand Yayınları.

Arianfar, A. (2012). *Afganistan nereye gidiyor?* Kabil: Meiwand Yayınları.

Ayoob, M. (1997). The security problematic of the third world. *World Politis*, 43(2), 257-283.

Balmer, M. (2008). *Etnik ve ırksal çalışmalar*, Tahran Stratejik Çalışmalar Araştırma Enstitüsü.

Bashirieh, H. (2012). *Siyaset bilgisi öğretimi*. Tahran: Çağdaş Görünüm.

Brown, M. (1996). *The international dimensions of international conflict*. Cambridge, Massachus, London: The MIT Press.

Dalby, S. (1998). *Geopolitics and global security*. New York: Rutledge.

Darigh, A. (2000). *20. yüzyılda Afghanistan*. Kandahar: Danesh Yayınları.

Davies, A. (1998). *Taliban grubu askeri bir güç olarak nasıl oluştu* (A. G. Mohaghegh, Çev.). Mashhad: Taraneh Publications.

Evans vd. (2004) *Afganistan'daki hükümet rehberi*. Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi ve Dünya Bankası.

Fukuyama, F. (2004). *Irak savaşına karşıydım* (A. Fattahzadeh, Çev.). De Volte Gazetesi, Farvardin.

Giustozzi, A. (2003). *Rebuilding the Afghanistan army*. Bonn: University of Bonn.

Hyman, A. (2013). *Afganistan'da süper güçlerin rolü*. Tahran: Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Ofisi.

Jackneys, R. (2008). *Sosyal kimlik* (T. Yarahamdi, Çev.). Tahran: Şiraz.

Kepel, G. (2004), *Islam and the west*. London: London University Press.

Khoram, A. (2014). Afganistan ve İran'ın ulusal güvenliği. *Central Asia Studies Quarterly*, 13.

Nai, J. (2004). *Yumuşak güç ve Amerikan dış politikası* (H. Karimnia, Çev.). Diplomatic Iran: Khordad.

Rashid, A. (2012). *Taliban* (N. Khandaq, Çev.). Tahran: Baqeh Publications.

- Reva, O. (2008). *Afganistan, İslam ve siyasi modernleşme*. Tahran: Tahran Çağdaş Abrar.
- Rubin, B. (2006). *Afganistan için bir program* (F. Ataei ve M. Aqrabparast). Tahran: Imam Sadegh University Press.
- Safa Kardeşliği (2001). *Afganistan'ın sözlü tarihi*. Tahran: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- Sari al-Qalam, M. vd. (2006). Savaş jeopolitiğini barış jeopolitiğine. *Geopolitics Quarterly*, 2(5), 27-55.
- Simbar, R. (2008). Uluslararası sistemde jeopolitik ve din; *Geopolitics Quarterly*, 4, 3-4.
- Tamna, F. (2008). *Afganistan'daki Amerikan dış politikası*. Tahran: Stratejik Çalışmalar.
- Verjavand, P. (2008). Afganistan olaylarına bir bakış, *Politik-Ekonomik Bilgi*, 174-173.